

B. Bieniewska, A. Liczbiński

Woj. warszawskie w latach 1953-54

Ochrona Zabytków 8/1 (28), 57-62

1955

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

pałaców i dworów. Choćby dla przykładu należy podać, że w pierwszym półroczu 1953 roku, największym nasileniu akcji rozbiórkowej na terenie województwa dokonano około 110 większych zespołowych wizji i inspekcji terenowych, oraz około 60 wyjazdów indywidualnych.

Potrzeby i program

W działalności wrocławskiego Urzędu Konserwatorskiego w najbliższej przyszłości należy uwzględnić następujące bardzo ważne potrzeby:

1. Z uwagi na ważność i znaczenie społeczno-polityczne i gospodarcze zadań służby konserwatorskiej na Dolnym Śląsku, do jakich bezsprzecznie zaliczamy odbudowę i zagospodarowanie miast i osiedli wiejskich, zwłaszcza na obszarach ośrodków historycznych najbardziej zniszczonych, przy współdziałaniu z Komitetem dla Spraw Urbanistyki i Architektury, należy przyspieszyć akcję rozpoczętą w roku 1953 odbudowy i zagospodarowania tych ośrodków historycznych.
2. Należy jak najszybciej oddać w użytkowanie względnie racjonalne zagospodarowanie te zwłaszcza obiekty i zespoły zabytkowe na terenie województwa, które dotychczas nie zostały jeszcze zagospodarowane, a szczególnie zamki, pałace i budowle podworskie.
3. Trzeba rozwijać akcję opiekuńczą społeczeństwa w stosunku do zabytków przez szersze uświadamianie i upowszechnianie społecznej opieki nad zabytkami przeszłości, rozszerzenie sieci opiekunów społecznych zwłaszcza na terenie osad miejskich i wiejskich.
4. Należy zwrócić szczególną uwagę na ratownictwo budownictwa drewnianego zabytkowego wiejskiego i przemysłowego, oraz
5. rozwijać inicjatywę w kierunku prac badawczych i inwentaryzacji zabytków, szczególnie epoki wczesnośredniowiecznej, przedlokacyjnej w ośrodkach historycznych miast i osiedli na Dolnym Śląsku.

Spółeczeństwo wobec spraw opieki nad zabytkami

Odbudowa zabytkowych obiektów architektury i przekazanie ich w użytkowanie instytucjom państwowym czy społecznym, jest nie tylko aktem zachowania cennych pomników kultury dla potomności, ale wypełnieniem aktu historycznej sprawiedliwo-

ści — oddania ludziom pracy tego, co ich przodkowie tworzyli pod feudalnym i kapitalistycznym uciskiem dla uprzywilejowanych jednostek.

Spółeczeństwo, ludzie pracy odnoszą się do spraw opieki nad zabytkami od początku zagospodarowania się na Ziemi Śląskiej z dużym zainteresowaniem. Od roku 1948 tzn. od chwili zorganizowania przy utworzonym w tym roku Muzeum Śląskim, Biurowe Oświatowym rozwija się systematyczna akcja uświadamiania i upowszechnienia opieki nad pomnikami kultury przeszłości.

W roku 1951 powstaje Komisja Opieki nad Zabytkami Przeszłości przy Okręgowym Zarządzie PTTK. W latach 1952—54 zostają powołani społeczni opiekunowie w około 13 ośrodkach zabytkowych. Ożywioną działalność prowadzi miejscowa prasa przez umieszczanie notatek i artykułów zwłaszcza na tematy związane z odbudową obiektów zabytkowych tak na terenie miasta Wrocławia, jak i na obszarze województwa, przez stałe kontaktowanie się z tutejszym Urzędem Konserwatorskim i konfrontowanie względnie uzgadnianie spraw dotyczących zabytków z działu korespondencji (skarg i zażaleń) terenowej.

Aleksander Krzywobłocki

WOJ. WARSZAWSKIE W LATACH 1953-54

Jednym z najważniejszych zagadnień konserwatorskich jest troska o właściwy pod względem historycznym i architektonicznym poziom odbudowy i rozbudowy zabytkowych miast i osiedli.

Aby zapewnić właściwy przebieg prac konserwatorskich przy zabytkach urbanistycznych wykonywane są opracowania historyczne dla poszczególnych zespołów miejskich. Dokumentacja taka stanowi niezbędną podstawę zarówno przy opracowaniu planów zagospodarowania przestrzennego jak i przy projektowaniu prac ściśle konserwatorskich.

W latach 1953—54 przeprowadzono studia historyczno-urbanistyczne dla szeregu miast woj. warszawskiego¹.

Jednocześnie wykonano projekt pierzei rynkowych w Pułtusku. Stanowi on podstawę pracy projektantów poszczególnych kamieniczek (ryc. 47).

Z innych prac urbanistycznych warto wspomnieć projekt uporządkowania rynku w Węgrowie, którego realizacja zapewni właściwą oprawę dla istniejących tam

¹ Opracowania wykonane przez P.K.Z. wykazane są w „Ochronie Zabytków“ R. VII 1954 Nr 2 (25) s. 138.

Ryc. 44. Jabłonna — pałac w czasie konserwacji w 1952 r.

Ryc. 45 i 46. Siedlce — gimnazjum im. Królowej Jadwigi. Widok budynku po i przed zniszczeniem.

obiektów zabytkowych a także właściwy wygląd centralnego punktu miasta¹.

1. Budownictwo miejskie.

Pułtusk — Baszta pozostała z dawnych murów miejskich a obecnie stanowiąca część zabudowań Szpitala Powiatowego.

W trakcie prac konserwatorskich przeprowadzonych w roku 1953 odbito tynki dolnej kondygnacji i odsłonięto gotycki wątek muru (XVI w.). Usunięto nową szpecącą obiekt dobudówkę i odsłonięto profilowany portal.

Górną kondygnację baszty, mającą formę ośmioboku (dolna okrągła) i pochodzącą z XVIII wieku otynkowano.

Ostrosłupowy dach kryty holenderką otrzymał bogato profilowane zwieńczenie wykonane z blachy miedzianej na konstrukcji drewnianej (ryc. 51).

Płock — Rogatki Dobrzyńskie — wybudowane około roku 1825 po obu stronach drogi wiodącej do Dobrzynia. Domki rogatek mają ciekawą formę rotundy o dość skomplikowanym rzucie.

Ze stanu pierwotnego zachowały się mury i wystrój architektoniczny. Dachy wielokrotnie przebudowywane przybrały formę kopuły nie odpowiadającej rzutowi i bryle architektonicznej Rogatek. Ze względu na zły stan techniczny budynków podjęto w roku 1953 prace konserwatorskie, zmierzające jednocześnie do przywrócenia im pierwotnej formy.

Na podstawie badań archiwalnych i analizy porównawczej (Rogatki Jerozolimskie w Warszawie) ustalono, że pierwotne dachy kryte blachą miedzianą miały kształt niskiego stożka. Zgodnie z wynikami dokumentacji wykonano dachy stożkowe dostosowane do specyficznego rzutu rotundy. Prócz dachów prace konserwatorskie objęły wykonanie stropów, tynków, stolarki otworów i podłogi² (ryc. 50).

Siedlce — Dom przy ul. 1 Maja, d. Gimnazjum im. Królowej Jadwigi, pochodzący z pierwszej połowy XIX w. Wypalony i częściowo zburzony w roku 1944 podczas działań wojennych. Dwu-kondygnacyjny, frontowa ściana budynku odspoiła się i uległa znacznemu wychyleniu od pionu.

Wstępne prace zabezpieczające objęły: wzmocnienie fundamentów, wymianę złaśowanej cegły, oraz wyciągnięcie murów do gzymsu wieńczącego z jednoczesnym zakotwieniem wychylonej ściany belkami stropowymi (ryc. 45 i 46).

¹ Autorem obu powyższych projektów jest architekt Tomasz Kornacki.

² Konserwację wykonano wg projektu inż. arch. R. Ostapowicza.

W roku przyszłym budynek zostanie nakryty dachem.

2. Pałace i dwory.

Jabłonna — pow. Nowy Dwór Maz. Zespół pałacowo-parkowy. Pałac wybudowany w roku 1775 przez architekta Dominika Merliniego dla Michała Poniańskiego, biskupa płockiego, brata króla Stanisława Augusta. Przebudowany w XIX wieku przez Henryka, a później Władysława Marconich. Położony w rozległym parku zbiegającym ku Wiśle — wraz z całym kompleksem budynków (kordegardy, pawilony, oficyny, oranżeria, altana chińska i in.) stanowi on jedno z najwartościowszych założeń pałacowo-parkowych z okresu Stanisławowskiego.

Pałac został wypalony doszczętnie przez ustępujące wojska hitlerowskie. Już w roku 1946 rozpoczęto prace konserwatorskie zmierzające do odbudowy zespołu. W roku 1953 park wraz z zabudowaniami przejęła Polska Akademia Nauk z przeznaczeniem na Dom Pracy Twórczej i Zjazdów.

W latach poprzednich odbudowano w stanie surowym pałac, wykonano tynki zewnętrzne oraz salę balową („Białą”), oranżerię (stan surowy) i zrekonstruowano altanę chińską. Do chwili obecnej wykonano 80% wnętrza pałacu oraz wykańcza się oranżerię¹.

W czasie prac prowadzonych w roku bieżącym w b. Sali Maurycyjskiej odkryto dwie wnęki pokryte freskami z czasów budowy pałacu. Z uwagi na ich dobry stan zachowania wprowadzono korektę do projektu wnętrza przewidując konserwację fresków.

Projekt rekonstrukcji założenia parkowego jest obecnie opracowywany².

Dopelnienie kompozycji pałacowej stanowi — Stara Karczma — położona na osi pałacu po przeciwległej stronie drogi warszawskiej; spalona w czasie działań wojennych, odbudowana została w stanie surowym. W roku bieżącym otrzymała tynki zewnętrzne. Po odbudowie stanowić będzie siedzibę Gminnej Rady Narodowej.

Lipków — Dwór z końca XVIII wieku interesujący jako siedziba Paschalisa Jakubowicza — wybitnego wytwórcy pasów słuckich. Klasycyistyczny dwór otoczony zielenią stanowił część mieszkalno-reprezentacyjną zespołu zabudowań persjarni.

¹ Autorami projektów rekonstrukcji poszczególnych obiektów zespołu są architekci: pałacu — M. Kuzma, oranżerii — T. Altendorff, pawilónów — T. Korszyński, a pozostałych obiektów E. Klentz-Trembicka.

² przez prof. G. Ciołka.

Ryc. 47. Pułtusk — makieta projektowa najstarszej części miasta.

Ryc. 48. Kleczków, pow. ostrołęcki — kościół w czasie odbudowy w 1953 r.

Ryc. 49. Grójec — zabytkowa stodoła przed konserwacją. Stan z 1953 r.

Ryc. 50. Płock — Rogatka Dobrzyńska
po konserwacji w r. 1953.

Dwór wypalony był podczas działań wojennych w 1944 r. Prace konserwatorskie podjęte zostały w roku 1952. Usunięto XIX-wieczne dobudówki, założono stropy

Ryc. 51. Pułtusk — baszta przy szpitalu
pow. Stan z r. 1953.

i więźbę dachową oraz pokryto dach gontem.

Dwór przeznaczony jest na Ośrodek Szkoleniowy Wydz. Rolnictwa i Leśnictwa St. Rady Narodowej w Warszawie.

3. Budownictwo sakralne.

Kleczków — pow. Ostrołęka — Zespół warowny gotycki, składający się z kościoła oraz tzw. „Wikarówki” i dzwonnicy włączonych w mury obronne (XV/XVI w.). Kościół i „Wikarówka” zniszczone zostały w roku 1944 do fundamentów.

Rekonstrukcja kościoła² prowadzona jest od szeregu lat. W roku 1953 zakończono odbudowę prezbiterium (tynki wewnętrzne). Obecnie dobiegają końca prace przy wykonywaniu sklepień nawy głównej (ryc. 48).

Dalsze prace obejmą rekonstrukcję „Wikarówki” i dzwonnicy (zniekształconej przebudową w XIX wieku) oraz konserwację zachowanych murów obronnych.

Pułtusk — kościół N.M.P. — gotycki, przebudowany w baroku, pierwotnie katolicki zamieniony później na ewangelicki, a ostatnio opuszczony i zrujnowany.

Kościół został zabezpieczony przez założenie nowej więźby i pokrycie dachówką. Dalsze prace polegać będą na odkryciu gotyckiego wątku murów i adaptacji obiektu na cele Muzeum Regionalnego³.

Płońsk — kościół pokarmelicki — fundacja Katarzyny Księżnej Mazowieckiej z roku 1462. Przebudowany w epoce baroku.

W roku bieżącym podjęto prace przy regotyceacji prezbiterium kościoła. Odbito tynki na ścianach zewnętrznych prezbiterium i kaplicy oraz odsłonięto gotycki watek muru. W trakcie prac konserwatorskich odkryto zachowane pod tynkiem fragmenty profilowanych obramień okiennych. Wobec całkowitej czytelności wykroju okien gotyckich (zniekształconych przebudową barokową) zrekonstruowano je w widoku zewnętrznym nie naruszając chwilowo stanu wnętrza. Odbicie cementowych tynków ze wschodniego, gotyckiego szczytu kościoła okazało się niemożliwe ze względu na zły stan cegły, która przy próbnym odkuciu wykruszała się razem z tynkiem.

4. Budownictwo wiejskie.

Grójec — stodoła (z początku XIX wieku). Interesujący zabytek budownictwa

¹ wg projektu inż. arch. T. Altendorffa.

² wg projektu inż. arch. Rzepeckiego.

³ wg projektu arch. T. Kornackiego.

Ryc. 52. Luszyn, pow. gostyński, nagrobek Modzelewskich. Stan z r. 1954 po przeprowadzeniu konserwacji.

Ryc. 53. Rybienko, pow. pułtuski — fragment fresków po zakończeniu konserwacji. Stan z r. 1954.

drewnianego. Założona na sześcioboku posiada wyjątkowo dużą rozpiętość (23,5 m) i wysokość (15 m). Dach sześć-połaciowy kryty strzechą, pośrodku latarnia wsparta na sześciu słupach. Z uwagi na spadek terenu częściowo oparta na podmurówce z kamienia polnego (ryc. 49).

Ze względu na zły stan zachowania rozpoczęto w roku 1953 prace konserwatorskie. Przemurowano podmurówkę, wymieniono najbardziej zniszczone części konstrukcji ścian i wieży dachowej oraz oszalowanie, a pozostałe zaimpregnowano. W roku bieżącym uzupełniono braki w poszyciu dachowym.

5. Zabytki malarstwa i rzeźby.

Płock — Muzeum Diecezjalne. Zbiory Muzeum Diecezjalnego obejmują między innymi znaczną ilość drewnianych

rzeźb, częstokroć o dużej wartości, których stan zachowania jest na ogół bardzo zły, głównie z powodu zniszczenia przez owady.

W roku ubiegłym rozpoczęto akcję systematycznych zabezpieczeń i konserwacji zbiorów. W pierwszej fazie poddano całkowitej konserwacji w Pracowni Zakładu P.K.Z. w Toruniu dwie rzeźby gotyckie: 1) Madonna z Dzieciątkiem, siedząca, koniec XIV w. konserwacja polegała na usunięciu późniejszych przemalowań i odsłonięciu w granicach możliwości pierwotnej polichromii, którą zabezpieczono. Ubytki zapunktowano (ryc. 54 i 55). 2) Madonna z Dzieciątkiem, stojąca z I połowy XV w.

Zakonserwowano silnie zniszczone drewno z którego usunięto późniejszą, jednobarwną polichromię, odsłaniając nieznacznie zachowane fragmenty polichromii pierwotnej.

Ryc. 54. Madonna z dzieciątkiem (koniec XIV w.) ze zbiorów Muzeum Diecezjalnego w Płocku przed konserwacją.

Prócz tego przeprowadzono prowizoryczne zabezpieczenie innych dziewięciu poważniej zagrożonych rzeźb oraz jednego obrazu. Pochodzą one przeważnie z XV i XVI w.

Obserwacja zmian zachodzących w obiektach poddanych zabiegom konserwatorskim wykazała, że tego rodzaju prace nie rozwiązują problemu definitywnego zabezpieczenia zbiorów Muzeum Diecezjalnego

przed dalszym niszczącym działaniem owadów. Zachodzi konieczność przeprowadzenia dokładnej dezynsekcji wszystkich pomieszczeń muzealnych oraz wszystkich znajdujących się w Muzeum eksponatów i przedmiotów drewnianych.

W pracowni malarstwa i rzeźby P.K.Z. w Warszawie poddano z terenu województwa warszawskiego zabiegom konserwatorskim dwie rzeźby z początku XVI w. a mianowicie: „Pietá“ z Góry Kalwarii i „Bóg Ojciec“ z kościoła w Sierpcu.

Prace polegały na wzmocnieniu i zabezpieczeniu drewna, uzupełnieniu ubytków, a w pierwszym przypadku również na zdjęciu przemalowań i zawoskowaniu odsłoniętej powierzchni drewna.

Przeprowadzone w roku bieżącym prace konserwatorskie przy renesansowym nagrobku Modzelewskich i portalu w kościele w Luszyńcu pow. Gostynin objęły zdjęcie przemalowań olejnych. W trakcie prac odkryto fragmenty dawnej polichromii i złocień. W roku 1955 przewidziane jest uzupełnienie ubytków w części architektonicznej nagrobka (ryc. 53).

Krasne — pow. Ciechanów — polichromia ścienna w kościele parafialnym, pędzla Sebastjana Ecksteina z 1747 r.

Prace konserwatorskie wykonane w roku bieżącym przez zespół absolwentów A.S.P. pod kierownictwem adiunkta Karola Dąbrowskiego doprowadziły tu do odkrycia nieznanych partii malowideł pokrytych dotychczas grubą warstwą przemalowań i tynków. Po odczyszczeniu ubytki zapunktowano (ryc. 56).

Jordanowice, pow. Grodzisk Maz. — Dwór Mokronowskich — polichromia Plerscha oraz Rybienko — pow. Pułtusk — Pałac — polichromia z kręgu Plerscha (typ Brenny) (ryc. 52).

Wykonane prace konserwatorskie polegały na zabezpieczającym przytwierdzeniu malowideł oraz ich oczyszczeniu, zapunktowaniu i częściowej rekonstrukcji.

W kronice niniejszej nie są uwzględnione niezmiernie interesujące prace odkrywcze i konserwatorskie przy freskach w kościele w Czerwińsku, ponieważ były one już tematem oddzielnych artykułów na łamach Ochrony Zabytków.¹

B. Bieniewska, A. Liczbiński

¹ Patrz „Ochrona Zabytków“, 1951, nr 3—4 s. 172 i 1954, nr, 1, s. 43.